

Kalemname

e-ISSN: 2651-3595

Aralık / December 2019, 4 (8): 406-421.

Kitap/Makale Çevirisi

Karşılaşma Ahlakı: Kavşaklar, İlişkiler, Ortaklıklar¹

Mualla Selçuk²

Çev. Vahdeddin Şimşek,³ Elif Çakır,⁴ Habibe Erva Uçak,⁵ Zeynep Çetin⁶

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types: Kitap / Makale Çevirisi / Book / Article Translation

Geliş Tarihi / Received: 25.12.2019

Kabul Tarihi / Accepted: 27.12.2019

Yayın Tarihi / Published: 28.12.2019

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Aralık/ December

Cilt / Volume:4 **Sayı /Issue:** 8; **Sayfa / Pages:** 406-421.

Atıf / Cite as: Selçuk, Mualla. "Karşılaşma Ahlakı: Kavşaklar, İlişkiler, Ortaklıklar", Trc. Şimşek Vahdedtin-Çakır, Elif- Erva Uçak, Habibe- Çetin, Zeynep. Kalemname 4 / 8 (Aralık 2019): 406-421.

İntihal / Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi. / This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

---

¹ Bu makale 25 Mayıs 2018 tarihinde Learning in Encounter: Crossroads, connections, collaboration, *Religious Education* dergisinde, DOI: 10.1080/00344087.20181450609 numarası ile online olarak yayınlanmıştır.

² İlahiyat Fakültesi, Ankara Üniversitesi, selcuk@divinity.ankara.edu.tr

³ Ar. Gör., Kırıkkale Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri, Din Bilimleri. Orcid: 0000-0002-3973-850x E-posta: wahsim2012@gmail.com

⁴ Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri, Din Eğitimi A.B.D., Doktora öğrencisi

⁵ Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri, Din Eğitimi A.B.D., Yüksek Lisans öğrencisi

⁶ Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri, Din Eğitimi A.B.D., Yüksek Lisans öğrencisi

“Karşılaşma benliğin oluşumu için temel kavramdır.” (Bilgin, 2005, 116).

Giriş

Yukarıdaki ifade Türkiye’de akademik bir disiplin olarak Din Eğitiminin kurucusu olan Beyza Bilgin’e aittir. Onun eğitim felsefesini açıklamadan önce sizlere, “teyzemin çeyiz sandığı” dediğim aklıma gelen ilk karşılaşma metaforundan bahsetmek istiyorum.

Tezemin Çeyiz Sandığı

1960’lı yılların ortasıydı, üçüncü sınıf öğrencisiydim. O zamana kadar olduğu gibi yaz tatilimizi dedemlerin köyünde geçiriyorduk. Büyük annemin evi, bizim ev ve benim okulum... Bu üçü bütün dünyamı oluşturdu. Fakat bu üçünün içerisinde en özgünü, uyulması gereken az kuralın ve çok fazla eğlencenin olduğu büyükannemin eviydi. Fakat o yaz her nedense evde garip giden bir şeyler vardı. Büyükannem çok tuhaf davranıyordu. Gerçek benliğinin aksine- kendi sakin ve huzurlu bir şekilde görmeye alışık olduğum kadın- bütün gün koşturuyordu. Garip davranan tek kişi o değildi. Tezemin davranışları da evdeki garip atmosfere son dokunuşu yaptı. Ne ağlıyor ne de gülüyordu. Eskisi gibi bizimle oyun oynamıyordu. Büyükbabamın garip havayı temizlemesi çok uzun sürmedi. Tezmem birkaç gün içerisinde evleniyordu. Daha doğru ifade etmek gerekirse dedem, teyzemi eski bir arkadaşının oğluyla evlendirmeye karar vermişti. Dedem, bu ailenin ne kadar varlıklı olduğunu ve bu kişiyle tezmemin rahat bir hayat geçireceğini söyleyerek kararını gerekçelendiriyordu. Bu sırada dedemlerin evine yakın zamanda ulaştırılmak üzere tezmem için bir adet “çeyiz sandığı” siparişi verildiğini de öğrendik.

Bir sabah uyandığımdaya, çeyiz sandığı oturma odasının tam ortasında duruyordu. Kocamandı. Kapağı açıktı ve tezmem içine renkli çiçekli bir örtü koymaya çalışıyordu. Tezmem hemen yanında duran anneme döndü ve şunu sordu: “Sence esprili birisi mi?”, annem “Umarım” diye cevapladı.

Birkaç gün içerisinde sandık tonlarca şeyle dolduruldu. Günün ilk saatlerinde tezmem düğünü için evden ayrılırken sandık da kapının yanındaydı. Tezmem, kendisini almak için gelen damadın ablası olduğu söylenen bir kadının yanında gelinliğiyle bekliyordu. İki kol kola evden ayrıldılar, biz de onları takip ettik. Tam bu sırada bir el kolumu yakaladı. Bu el

büyük annemindi ve bana doğru açtığı bir feneri uzattı. “Bunu sıkıca tut ve teyzenin önünde yürü tatlım” dedi. Sıcak bir yaz gününde elimde fenerle birlikte teyzemin önünde yürümeye başladım. Güneşin parlayan ışığı elimdeki zayıf ışıkla biraz alay ediyormuş gibi gözüküyordu. Temmuz ayının ortasında güneşli bir günde elinde bir fenerle yürümeyi kim ister ki? Yine de sevgili teyzemi, fener üzerindeki bu zayıf ışıkla uzun süredir hak ettiği parlak geleceğe götürmenin sorumluluğum olduğuna inanarak büyük bir gururla yürümeye devam ettim. Bu durum büyüklerimin bana söylediği ve gerçek olacağını ifade ettikleri şeydi. Yol boyunca yürürken insanlar pencerelerinden ve balkonlarından teyzemi tebrik etmek için şeker ve lokum saçıyorlardı. Onlar da teyzem için parlak bir gelecek diliyorlardı. Bu ayrıca onu dileyen büyükler gibi doğru olmak zorundaydı. Parlak bir gelecek! Ne kadar heyecanlandırıcı! Fakat beni rahatsız eden bir şeyler vardı. Bunlarla ilgili gerçekten yanlış olabilecek bir şeyler vardı. Teyzemin neredeyse hiç tanımadığı bir adamla parlak bir geleceğe sahip olmasını beklemek nasıl olurdu? Hiç tanımadığı biriyle konuşması mümkün olabilir mi? “Yabancılar düşmandır.” Kız kardeşime ve bana bunu diyen büyüklerim değil miydi? Evet, onlar bize yabancılarla bir kelime bile konuşmamayı, bize zarar verebileceğinden korktukları için onlarla herhangi bir yere gitmememizi söylerlerdi. Teyzem de tüm bunların farkındaydı ancak şimdi bir yabancıyla yeni bir hayata başlamak üzereydi. Bunun teyzem için ne kadar ürkütücü ve korkutucu bir şey olduğunu hayal bile edemiyordum. Elimdeki feneri sıkı sıkıya tutarak teyzemin bu adamla yaşayacağı korkunç tecrübeleri düşünmekten kendimi alamıyordum. Birçok rahatsız edici sorular beynimi kemiriyordu. Aniden bir cevap aklıma geldi! Evet, bu cevap sandıktı! Bu sandık onun kurtuluşuna yardım edecekti! Öğretmenimiz bir seferinde bize bir kimsenin birazcık su ve ekmeğini paylaştığı hiç kimseyle düşman olamayacağını söylemişti. Ve teyzemin de sandığında bu adamla paylaşacak çok şeyi vardı. Şimdi de sandığın içerisindeki her şey benim beynime istila etmeye başladı. Bu sandık teyzeme ait fakat içerisindekilerin hepsi bu kişiye ve ailesine hediye olarak hazırlandı. Hep birlikte her bir hediye sahibini bulacaklar ve onu sahibine verecekler, her hediye sahibi de hediyesi için sabırsızca bekleyecekti. Tabi ki bu kişinin ailesi hediyelerini büyük bir memnuniyetle açacak, teyzeme bu hediyeleri getirdiği için tüm kalpleriyle teşekkür edeceklerdi. Teyzem ve o adam, Mahmut, birbirleriyle sevinçle bakışacaklar ve dost olacaklardı.

Çeyiz sandığı olsun ya da olmasın hepimiz sırtımızda birer sandık taşıyoruz. Bunların içerisinde önyargılarımız, dini ve din dışı inançlarımız, korkularımız, beklentilerimiz, hayallerimiz ve rüyalarımız saklıdır. Bizler ön yargılarımızı ve ön kabullerimizi beraberimizde getiririz. Bununla birlikte yine literal doğrular, metaforik doğrular, bizim için doğrular, komşumuz için doğru ve bütün insanlık için doğruları da yanımızda taşırız.

Sandık ve içindekiler bizi biz yapan şeylerdir. Bugün burada kendi sandığımla beraberim ve içerisinde ne olduğunu size söylemek için sabırsızlanıyorum.

Karşılaşma kelimesini bir metafor olarak düşünüyorum. Bu anlamını yaratan bir mihenk taşı olarak bir metafor ve umarım bu toplantı karşılaşma olgusunu ve öğretimin onu nasıl ilerletebileceğini ve / veya engelleyebileceğini vurgulayacaktır. Dikkat etmenizi isterim ki, karşılaşmayla kastettiğim diyalogdan, dini gelenekleri ve kültürlerarası gelenekleri öğrenmeden çok daha fazlasıdır. Bu tamamen var oluşla ilgilidir!

Bu sadece bizim ne yaptığımızla ilgili değil aslında bizim kim olduğumuz hakkındadır. Bu bizim dünyayı nasıl paylaştığımızla ilgilidir. İnsanları nasıl derinleşmeye davet edebiliriz? İnsan olmanın ne anlama geldiğinin sorularını nasıl sorabiliriz? Metafor olarak karşılaşma bizlere daha insancıl olmak için nasıl yardımcı olabilir? Karşılaşma bizim iyi olmamıza nasıl yardımcı olur ve bütünsel varlığımıza nasıl katkı sağlar? Spesifik bir gelenek tin ve gönül karşılaşması hakkında ne söylemektedir? Bizler ilişkilerimizi nasıl daha geliştirebiliriz?

Karşılaşma, bizim sınırlılığımız için bir lütuftur. Bu çok dillilik anlamına gelir. Her şeyi tek bir dilde anlatamayız. Her bir dil bir yaşam tarzı ve dünyada var olma yoludur.

Şiddetin sıradan olduğu, hayatın belirsiz, adaletsizliğin yayıldığı çivisi çıkmış bir dünyada yaşıyoruz. Biz sadece artan çoğulcu bir toplumda değil aynı zamanda teologların işaret ettiği gibi ısrarla çatışan çoğulculuğun içinde yaşıyoruz. O zaman karşılaşma temasını temsil etmek ne kadar kolay ya da ne kadar zor? Kendimizi korku ve cehaletin gücünden ne kadar kurtarabilmemiz ne kadar kolaydır ya da ne kadar zordur? Kendimizi mutlak doğruluktan nasıl özgürleştirebiliriz? Özelde Din Eğitimcileri olarak toplum tarafından sıklıkla pekiştirilen nefret ve önyargıları yenme noktasında gençlere nasıl yardımcı olabiliriz? Din Eğitimi iletişim seviyelerinin oldukça fazla ancak genellikle 140 (şu sıralar 280) karaktere indirgenen, bir şekilde yapay iletişimle sosyal medya ile çevrelenmiş dünyada otantik ve derin karşılaşmaları din eğitimi nasıl destekler? Anlamli karşılaşmaları desteklerken bu sosyal ve teknoloji tabanlı araçları din eğitimi nasıl kullanabilir?

Zannederseniz karşılaşmada eğitimin özel zorluklarını görme ve konuşmalarımız etrafından yürüyerek bizler umutlarımızı artırma, korkularımızın üstesinden gelme, farklılıkları anlamada yardımcı olacak yol ve yöntemleri paylaşabiliriz. Karşılaşma; değişim, etkileşim ve insanların kendi dinlerinde veya dinlerinde olmayan inançlarındaki yüzleşmeyle ilgilidir. Bir diyaloga girmek veya karşılaşma içerisinde bulunmak, değişim tehlikesini göze almak olduğu için oldukça büyük bir zorluktur. Karşılaşmanın kendisi sadece pratik değil aynı zamanda eğitimsel bir değere de sahiptir. Bu öğrenmeler için fırsat sağlar. Ben karşılaşmayı, insan olmanın anlamı noktasında daha fazla anlayışa katkı sağlayan öğrenmenin bir değerli eğitimsel yöntemi olarak düşünmekteyim.

Bu bağlamda kendini ve ötekini anlama değeri üzerine odaklanacağım. İfadelerim genel olsa da benim Türkçe bağlamım ve arka planım zaman zaman ortaya çıkacaktır.

Cüneyd Bağdadi'nin ünlü sözünde olduğu gibi, "Suyun rengi bardağın rengidir(Chittic, 1998, 324-337)".

Bu benim kendi özel bağlamımdan bir hikâyedir. Bir kimseye veya başkasına yüksek sesle hikâye okumayı biliyorum, hikâye okumayı bilmek aslında bir dönüştürmenin eylemi veya derinden bir karşılaşma anı, bununla birlikte arkadaş olmanın güzel bir yoludur.

Bu yüzden bu toplantılar gerek seminerlerle gerekse planlanan panellerle ve diğer aktivitelerle Yaradan'ın önünde varoluşun açık bir örneği olarak ve bizim inancımızın bir gereği olarak karşılaştırmayı düşündürecektir. Burada karşılaşmayı inancımız içerisinde varoluş modu olarak ele almayı öneriyorum. Bu sadece öteki hakkında basit bir bilgi değildir aksine Yaradan'ın hikmetini içeren pratik bir boyuta da sahiptir.

Bu bilgelik sadece iyi niyet değil daha ziyade dürüst kişiler arası ilişkiler bağlamında ele alınan ciddi çalışmaların sonucudur. Bu noktada hiç kimsenin ev sahibi olmadığı hepimiz için bir yuva olan misafirperver bir ortam olarak bizim toplantılarımızı görmekteyim. Veya en azından yaratıcı öğrenme aktiviteleri ve etkileşime davet ederek ev sahibi- misafir ilişkilerinin tam ortasında olduğumuzu düşünmenizi isterim.

Umuyorum ki bu toplantılarımız insanoğlu ve Tanrının nasıl ilişkili olduğuna dair yeni anlayışlar için bir yol olarak yabancılarla karşılaşma duygusu yaratacaktır. Eğitimsel çabalar; bir başkasına yönelik daha insani hareketlerle ilişkilendirecek ve bireylere ve topluma yardımcı olacak araç/medya olarak hizmet etmelidir.

Karşılaşma fikrini genişletebilecek bazı öneriler aşağıda verilmiştir:

- Yapıcı karşılaşmadaki zorluklar (örneğin; yerel din, önyargılar, dogmatiklik, literalizm, asosyallik, yabancı düşmanlığı, kimlik karmaşası)
- İnanç karşılaşmasının kaygını azaltma(eğitim, danışmanlık ve sosyal politikalar yoluyla)
- Karşılaşmanın teolojisi (Bir inancın karşılaşma dostu teolojisi)
- İnançlar arası karşılaşmada tarihi karakterler
- İnançlar arası karşılaşma tecrübelerinin hikâyeleri (insanlar kendi tecrübelerini akademik bir dille anlatabilirler)
- İnançlar arası karşılaşmanın yaratıcı boyutları (bilişsel, olgunluk, özveri ve bakış açısını genişletme)
- Karşılaşma içerikleri(örneğin; okul, sokak, uluslararası toplantılar, göç, internet)
- Karşılaşmanın dili ve söylemi (sosyolinguistik yöntem)
- İnançlar arası karşılaşmada bireysel farklılıklar(örneğin; kişilik, engelli bireyler, cinsiyet)
- İnançlar arası karşılaşmanın politikası (insan hakları, devlet anayasaları, politikacılar)

- Sanatta inançlar arası karşılaşma(örneğin; müzik, heykel ve yapılar)
- İnançlar arası karşılaşmanın taksonomisi (ne çeşit karşılaşmalar olabilir)
- Medya ve inançlar arası karşılaşma
- Karşılaşma üzerine inanç yaklaşımları (farklı inanç gruplarının teolojik argümanları)
- Okul türlerinde, sınıflarda ve farklı çalışma alanlarında karşılaşma

Bugünlerde ihtiyacımız olan şey sadece kendimiz için Rabbimizin lütfunu dilemek değil, daha iyi bir dünya için inanalar olarak hep birlikte bir araya gelerek tanrının lütfunu terennüm etmektir. Böylece insanlık için en doğru olanı yapma konusunda rabbimizin lütfundan nasiplenmemiz daha mümkün olacaktır. Peki, bizler zorluklarıyla ve karmaşıklıklarıyla birlikte varoluş formu olarak karşılaşmayı nasıl sunabiliriz?

Aşağıdaki 3 başlığı çeyiz sandığımdan çıkardım! Bunlar tam olarak söylemek istediğim birkaç soru ve umuyorum ki karşılaşma esnasında yüz yüze geleceğimiz zorluklar için bazı cevaplardır.

- (1) Eğitimsel arka planımızla birlikte ele alırken tarihsel deneyimlerimizden de öğrenme. Sloganımız “öğretmenim bana ne öğretti?” olabilir.
- (2) Karşılaşmada öğrenme için gerekli teolojik bakış açıları nelerdir?
- (3) Daha etkili öğrenmeler için “hâlihazırdaki” pedagojiler nelerdir?

Öğretmenim bana ne öğretti?

Karşılaşmadaki öğrenmeler ile ilgili geçmiş tecrübeler üzerine tartışmalar, yeni eğitimsel tecrübelerin etkilerini zenginleştirmeye yön verebilir. Bu noktada tarihi konuşmalar ve tarihsel eleştirilerin bazılarını tekrar gitmeye ciddi ihtiyaç vardır. Tarihin kapısını tekrar çalmak kolay görünmemektedir. Bazıları için bu uygulama korkutucu olabilir. Ancak bizim dini geleneğimizin oluşturmuş olduğu geniş yelpazeli tarihi tecrübeler üzerine daha fazla tecrübe üretmek, yansıtmak ve sorgulamak oldukça önemlidir. Dahası, bu tarihsel uygulamaların günümüzde ve gelecek zamanlarda eğitim araştırmacıları için ne anlama gelebileceğini göz önünde bulundurarak, bu kritik yansımaların karşılaşma ruhunu yeniden canlandırmaya yardımcı olmasını arzu etmekteyim. Bir şeyi sadece “iyi” ya da “kötü” olarak eleştirmekle kalmayıp karşılaşmayı tanıyarak ve geçmişimizdeki gücümüzü ele alarak eylemlerin mevcut yaşamımız için eylemlerin iyiye dönüştüğü yöntemleri araştırarak bizlerin nasıl biz olduğunu anlamaktır. Karşılaşma benim için ne anlama gelmektedir ve ne yapar, benim işime yarar mı? Tüm bunlar arkasında ne yatmaktadır? Bunun altındaki derin anlam nedir ve biz bununla nasıl yaşayabiliriz?

Bu noktada Türkiye’de dinler arası eğitim öncülerinden olan Prof. Dr. Beyza Bilgin’e borçluyum. Birçok İslam din bilimcisinden okudum ve öğrendim fakat bu bağlamda karşılaşma ile ilgili temelinde Profesör Bilgin’in etkisi çoktur, onun etkisi benim için en esas olandır. Onun dünyasında bulduğum yoğun zenginliğin bazılarında bahsetmek istiyorum.

Prof. Dr. Bilgin tekrar yorumlamaya açık olmayan sabit tek anlamlar ve “yapılacaklar” ile “yapılmayacaklar” şeklinde bir çeşit katı temelli geleneğin baskıcı yapısı olarak ifade ettiğimiz noktaların analizi ile ilgilenmiştir. Onun bu noktadaki yazıları bizlere derin nefes aldirdi ve İslam dini ile ilgili araştırmalara derinlik kazandıracak çok fazla ihtiyaç duyulan eleştirel bakış açısını sağladı. O geleceğin öğretmenlerine dogmaları sunmamaları gerektiğini, bunun yerine günlük hayat için öğrencilere anlamlar ve ahlaki ilkeler oluşturmaya yardımcı olacak uygun yorumlar sağlamaları gerektiğini öğretti. Onun ifadelerini kullanan eğitimdeki süreç daha insani olmak anlamına gelmektedir. Onun bu görüşü, hiçbir kişi ve hiçbir geleneğin tam olarak hakikatin bütününe ulaşamayacağı temeline dayanır.

Sizi biraz daha onun din eğitimi anlayışına yakınlaştırıp daha fazla ilişki kurmanızı sağlayayım. Hocam “ne yapmalı” ya da “ne yapmamalı” kalıplarından ve “kim haklı” ya da “kim haksız” tartişmalarından ziyade, statükoya karşı durdu. Onun öğretiminde ortak olan neydi? O, eski durağan bilgileri ezberleme yaklaşımına karşı idi. O, din eğitimi günümüz hayatının güncelliği ile uyumlu hale getirdi. Geleneğin bilgiyi toplama anlamına geldiği, tarihsel olarak geliştirilen ve açıkça sorgulamaya çok az yer verilen inanç dizisini belirleyen ve eğitimin aktarma veya din ve okul ilmihali ile yapılandırılması yoluyla bu geleneğin devam etmesini sağlayan bir çağda, Bilgin dini pedagojinin geleceği için yeni bir bakış açısı sundu. O hem öğretmen hem öğrenci tarafında eleştirel tutuma sahipti. şu fikri yaymaya çalıştı: Her zaman diğer insanlardan daha iyi ya da daha kötü olarak değerlendirilecek insanlar olarak değil, bilinçli olarak Tanrı'ya hizmet etme ruhuna sahip insanlar olarak tüm insanlarla bir ortaklık içinde olduğunuzu unutmayın.

Neler olup bittiğinin farkında olma...

Profesör Bilgin yeni sosyo-kültürel durumlar ve problemler içinde İslam'ı ve İslam'ın yerini anlamak ve öğrenmeye davet ediyordu. O, sürekli olarak daha yüksek idealler ve evrensel değerleri aramakta, yerel kültürel elementler ile evrensel olan arasındaki farkı ortaya koymaya çalışmakta, mevcut gerçeğliği Aşkın gerçeğliğe doğru dönüştürmeyi düşünmekteydi.

Karşılaşma bir kimsenin kendi geleneğiyle diğerinin geleneği üzerine yansıtıcı düşünme formu olmaya katkı sağlayabilir mi? Evet ise nasıl? Karşılaşma önyargıları çözmeye katkı sağlayabilir ve güveni tesis edebilir mi? İslam ne ile ilgilidir ve İslami din eğitimi ne hakkındadır? İslam, Allah'ın nezdinde insanlığın durumunu nasıl görmektedir? Prof. Bilgin'in bu araştırmalarındaki bazı temel soruları bunlardı.

O insanoğlunun tercihlerine ve özgürlüklerine oldukça saygılıydı; insanların nasıl davranması gerektiğine ve davranışlarını yönlendirme anlamına gelen sosyal ve kültürel motiflere çok az itibar ederdi. Ona zorla oturması ve durması söylendiğinde bile devam

ettirme ve ayakta durma noktasında ahlaki bir güce sahipti. Bu, onun Cesur Yürek Ödülünü almasının nedeniydi.

Prof. Bilgin'in din eğitimi yaklaşımında 3 katman olduğunu keşfettim: (1) Kutsal metinle karşılaşma (örneğin bir kimsenin kendi dini kaynaklarıyla iç diyalogu, Prof. Bilgin'e göre Kuran ve Hz. Muhammed'in yaşamıyla karşılaşma),(2) Öteki ile karşılaşma (farklı inançlara sahip insanlarla ya da farklı veya yabancı olarak görülen kişilerle yüz yüze iletişim),ve (3) Kendi ile karşılaşma (örneğin, Tanrının varlığında karşılık bulan bir kimse olarak insan olmanın diyalogsal doğasını kabul etmek).

Bu üç katman, üç eşit öğrenme olarak düşünülse bile ben bunları Prof. Bilgin'in din eğitimi yaklaşımının tamamlayıcı üç boyutu olarak ele almaktayım. Onun bu yaklaşımını İletişimsel ve İnsani İslam Eğitimi olarak tanımlayabilirim.

Sizlere onun eleştirel araçlar ve çoğulcu tavrının İslami din eğitiminin daha derinlemesine anlayışına nasıl katkıda bulunduğunu göstermek istiyorum.

Metin ile karşılaşma

İlk tür karşılaşma bizim kutsal metinle diyalogumuzu içermektedir. Kutsal metin tarihten bir ize sahiptir. Fakat çoğulcu bir bağlam içerisinde metinler sadece geçmişten değil gelecekte de yankılara sahiptir. Bu yüzden din eğitimcileri mümkün olduğu kadar iki sesi de anlamaya çalışmak zorundadır. Geleneksel metinleri anlayabilmek için onları mevcut koşullarda temellendirmeliyiz. Bu yüzden Profesör Bilgin, öğretiminde gömülü teolojiye ikinci bir anlam verir. Metinle iletişime girdiğiniz takdirde metni kabul edebilir ve kucaklayabilirsiniz. O, metnin içermiş olduğu fikirlerin hareketi üzerinde düşünmeye teşebbüs etmiştir. Aslında onun odaklandığı nokta soyutluk üzerinde yapılan bir epistemoloji değil gerçek dünya ile bilginin ilişkisi üzerinedir. Onun bakış açısına göre insan deneyimleri, sosyal bilimler, zamanın ruhu ve insanlığın mirası İnanırların okumalarına her açıdan yön vermelidir. Böylelikle inanan kimse mesajın kastettiği anlayışı, kişisel ve varoluşsal hikmeti sürdürebilir.

Prof. Bilgin'in öğretisinin karakteristiğinin biri de İslam'ın temel kaynaklarını anlayarak öğrenmeye vurgu yapmasıdır. O'nun bakış açısına göre bilmenin süreci diyalog ve ortaklıkla şekillenmelidir. Bilgin, anlayarak öğrenmenin zorluğunun farkındaydı çünkü bizim öğretimimizin metodu anlamaktan ziyade belirli bilgileri ezberleme üzerinde vurgu yapmaktaydı. O, teoloji öğreniminde olguların önemini yadsımadı fakat ezberleme yeteneğini geliştirmekten ziyade yeni bilgileri yapılandırma ve mevcut bilgilere transfer edebilme becerisi üzerinde ısrar etmekteydi. Bu kesinlikle "neden" ve "neden olmasının" sorularının sorulmasını gerektirir ve hazır bilgiden yapılandırılmış bilgiye geçişi içermektedir. Bilgin burada Hz. Peygamber'in şu hadisini benimser: "Ruhunuz ve vicdanınız

sizin danışmanınızdır. Kendi içinize sorun, böylelikle doğru yola yöneleceksiniz” (Khan, 1996, 125).

Öteki ile karşılaşma

Niçin insanlar iletişime girmeye ve konuşmaya ihtiyaç duyar? Niçin başkalarıyla karşılaşmada önyargılarıyla gelmektedir? Profesör Bilgin’in cevabı burada “anlamak için” di. O şunu iddia etmiştir: Bir kimsenin dünyasına giremedikçe onu anlayamayız. Onlara kendi anlama kategorilerimizi empoze etme hakkımız yoktur. Bizim birlikte çalışma alanlarına, ilişkilere ve katılımcı gözlemlere ihtiyacımız vardır. Eleştirel öz farkındalık ve farklı seslere gereken dikkatin gösterilmesi, Profesör Bilgin’in karşılaşmanın diğer dinleri anlama yöntemi olarak kullanmasının ana unsurlarıydı. Bu nedenle, din eğitiminin amacı, öğrencilere farklı olanı fark etmelerini ve anlamalarını sağlayacak gerekli becerileri öğretmek olmalıdır. Diğer dinler bir müzenin parçası gibi değil de daha çok öğrenilmesi, tartışılması ve sorgulanması gereken bağlamlar olarak öğretilmelidir. Öğrenciler herhangi bir dini gelenek içerisinde taklit ile gelen bir dindarlık olabileceğinin farkında olmalıdırlar. İnsanlar diğerini takdir etmeyi ancak açık yürekli ve kendi bakış açılarının iyi bir şekilde farkında olduklarında öğrenebilirler.

Kendi ile karşılaşma

Tanrı’nın vahyi; iletişim kurma, tecrübe etme, yorumlama, tanımlama ve kabul becerilerini beklemektedir. Bu durum dinin, kendi ve diğerleri dâhil olmak üzere tüm yaratılmışlar ile birlikte Tanrı ile barışçıl bir ilişki sürdürebilmesi beklentisidir. Profesör Bilgin bu inancın insani ve evrensel olduğunu savunmaktadır. Bizler doğumla birlikte inanca yönelik fitri becerilerle donatılmışız. Bir öğretmen bu noktada öğrencilerini bu potansiyellerini nasıl aktive edeceklerini ve geliştireceklerini düşündürmeye ve gelecek hayatıyla ilişki kurmaya teşvik etmelidir. İnanan bir kimse herhangi bir durumda yorumlayıcı bir tutum içinde olmalıdır ki yorumlama, cevap oluşturma becerilerinden biridir. Yorumlama, herhangi bir eylem, aktivite, karar ve tercihin bir parçasıdır. İnanan bir kimse olarak bizim eylemlerimizin Tanrının önünde iyi-kötü, doğru-yanlış şeklinde bir doğası vardır. Fakat biz Kuran’ın bütünsel bakış açısını yorumlayarak onun anlamını keşfetmeye çalışmak zorundayız. Bireyin duyarlı bir varlık olarak görüldüğü bu kalkış noktasına sahip olduğunuzda, kendinizi diğer geleneklere açarsınız.

Profesör Bilgin Türkiye’de İslamiyet’in ilk kadın vaizidir. Bununla birlikte Ankara Üniversitesinde Din Eğitimi akademik kürsüsünün kurucusudur. Ayrıca 1980lerin başında devlet okullarında din eğitiminin zorunlu olarak verilmesinin öncüsüdür. O, İslam’ın açık anlayışına ve aslında Din Eğitiminde ilerlemeci bir yaklaşıma katkı sağlamıştır. Onun gerçek bir öncü olarak anılması için bunlar oldukça yeterli olmasına rağmen onun temel katkısı İslam’da kadın üzerineydi. “Kadın olsun erkek olsun hiçbir emeğin zayi olmasına izin

vermedi. Hepiniz birbirinizdensiniz” (Ali İmran, 195). Kuran’ın bu ayetini kanıt olarak göstererek bu mesele ile ilgili yeni bir anlayış geliştirdi ve bu konudaki araştırmaların önünü açtı.

Bilgin, Kur'an metninin kültürel / tarihsel bağlamı ile tüm insanların refahıyla ilgili evrensel Kur'an ilkeleri arasındaki eleştirel bir katılımla İslam geleneğinin dönüşümüne her zaman kendini adamıştır. Ona göre toplumsal cinsiyet eşitliği sadece bir kadın meselesi değildir; karşılıklı onur için birlikte çalışan kadın ve erkekleri gerektirir. Kalbin ve eylemlerin cinsiyeti yoktur.

Profesör Bilgin Türkiye’de entelektüel uyanışın fevkalade önemli bir dönemini temsil etmektedir. Dinin evrensele, insan sevgisine ve özellikle insan onuruna saygı göstermeye nasıl açılabilmiş bizzat kendim tecrübe ettim.

Bilgin’in geleneksel düşünceye karşı zorlandığı nokta din eğitimcileri arasında karşı tepkilerin oluşmasıydı. Bazıları bu seçeneği yeni bir eğitimsel alan olarak karşılarken diğerleri bunu geleneğe karşı bir tehdit olarak gördü. Onun ortaya koyduğu cevapları ve sorduğu soruları birçok erkek ve aslında birçok kadın işitmeye henüz hazır değildi.

Dünyayla yüzleş, etrafında olup bitenlerin ne olduğuna dikkat et, metin ve bağlam ilişkisinin farkında ol, inancın en derin anlamını keşfet ve öteki ile ilişki kur ve Tanrı’nın yardımcısı ol. (Ç.n.,Saff, 14)

Karşılaşma ahlaki eğitimi için temel yöntemler ve teolojik çerçeveler

Teoloji ile gerçek insan varlığı anlamlı bir şekilde bir araya gelebilir mi?
Bizim bakış açılarımız ve şemalarımız birbirleriyle nasıl ilişkilendirilebilir:

- Önyargının iç hasarı
- Öteki hakkında yargılama hataları
- Mesleki çağrılarımız
- Farklılıklarımız, çeşitlilik, kesişimsellik, sosyal eşitsizlik
- Affedememe
- Ötekini dinleme ve kabul etme
- Kendimizi kapıların ardına kapama
- Hem inanmak hem de inançlar doğrultusunda davranma
- Bizim gibi olmayanları dışlarken aynı zamanda insan hakları için vaaz vermenin çifte standardından kaçınma

Aslında dinlerin teolojisi yeni bir söyleme ihtiyaç duymaktadır bu sadece konu eksikliğinden değil aynı masada olmadığımız kimselerin sesini açığa çıkaracak yeni yollara ihtiyaçtan kaynaklanmaktadır. Cinsiyet eşitsizliği, ırkçılık, anti-semitizm, İslam ve yabancı düşmanlığı ve bunun gibi tüm problemler insan varlığının geniş bakış açısı içinde

düşünülmesi gereken problemlerdir. Bizim dışlamaya ve tek yönlü yargılamaya ihtiyacımız yoktur, asıl ihtiyacımız her birimiz için karşılama teklifidir.

Bu yüzden çoğulculuk, diyalog, çeşitlilik ve eşitlik bağlamındaki pozitif yaklaşım ve bugünlerde daha önemli hale gelen “öteki/ötekilerle” nasıl yaşanılacağını öğrenmek, farklı kimlikli kişilerle bir arada yaşamak ve barış için gereklidir. Bizlerin stresini azaltacak, kararlarımızı basitleştirecek ve memnuniyetimizi artıracak daha da önemlisi nihai varoluş ile daha derin bir iletişim için bizi hazırlayacak bir söyleme ihtiyacımız var.

Bu yalnızca iki inanç ve yaşam arasında köprü inşa etme meselesi değil, ben ve öteki(farklı) arasında zaten mevcut olan görülebilir ve üzerinde yürünebilir bir köprüyle karşılama meselesidir. Bu köprüyü oluşturmak tamamıyla inancımız yardımıyla mümkün olacaktır. İnançımız içindeki temel değerlerin keşfedilmesinin sorgulanması aslında karşılamanın inşasının sorusudur. Bu yüzden her bir özel inancın karakteristiğini tanımak ve bunu üreten eşsiz bakış açısının farkında olmak da önemlidir. Paul Knitter şunu söyler: “Hoşgörülü olmayan teoloji asla hoşgörülü insan yetiştiremez.”

Teolojide yeni bir söylem

Farklı inanç ve kültürlerden insanlar arasında karşılıklı anlayış geliştirmeye katkı sağlamak ve dinler arası önyargıları bertaraf etmek için din eğitiminin bakış açısında bir çağrı olarak Tearuf kavramını ortaya koyacağım. Bir din olarak İslam’ın temel kaynağı Kuran’dır dolayısıyla İslam’da herhangi önemli bir çalışma Kuran-ı Kerim’den kendisine temel almaktadır. Eminim ki her bir inanç geleneğinin kendi inananları için benzer çağrıları vardır.

Tearuf ile ilgili ayetin tam çevirisi aşağıdaki gibidir:

Ey İnsanoğlu biz sizi bir erkek ve dişiden yarattık. Sonra kabilelere böldük ki birbirinizi iyi tanıyasınız. Allah katında en şerefli olanı çokça ananlardır. Allah her şeyin bilgisine sahiptir ve her şey ona bağlıdır- Allah her şeyden haberdardır. (Hucurat, 13)

Tearuf, (karşılıklı anlayış, birbirini tanıma) yıllardan beri farklılıkları ele aldığım için eğitim felsefemin temeli haline geldi. Bu kavramdan çokça yararlandım. Üzerine kafa yordüğüm ve dinler arası eğitim için geliştirmiş olduğum bu eğitim yaklaşımı *etik bir karşılama olarak tearuf* üzerine yapılandırılmıştır.

Buradaki öğretim stratejilerim şunlardır:

1. İnsanoğlu ortak bir özden yaratılmıştır. Bu ortak öz bizim diğer insanlar ile ilişkimizin temelidir.

2. İnsanoğlunun farklı yaratılmış olduğu gerçeği insanlara Tanrı'nın ilahi bir lütfudur. Fakat bu farklılıklar bizim için en önemli özellik değerdir. Dahası farklılıklar birbirimizi tanımaya yaklaşmak ve değerler oluşturmak için bir fırsattır.
3. *Tearuf*'un temel amacı insanoğlunun Tanrı tarafından yaratıldığı ve onun ruhundan üflendiğini ifade eden farklı Kuran-i söylemlerle desteklenmiştir. Bu onun varlığının ve kudretinin bir kanıtıdır. Herkim insanoğluna bakarsa Tanrı'ya giden bir yol bulur ve onun yaratılmışların en şerefli olduğunu hatırlar. Bununla birlikte kutsal kitap Allah'ın varlığının ve kudretinin bir delili olarak insanlar arasındaki farklılıklara kaynaklık eder.

Bu mesajı uygulamak neden bu kadar zor? *Tearuf*'un, ayette de ifade edildiği gibi evrendeki her şeyin varlığının Tanrı'nın varlığına borçlu olduğu gerçeğinin yüksek bilincinin farkındalığına ihtiyaç vardır. "Doğu ve Batının Rabbi Allah'tır. Yüzünüzü nereye çevirirseniz çevirin Allah oradadır"(Bakara, 110). Bu bakış açısı sevgi ve merhametle şekillenmiştir.

"Hâlihazırdaki" pedagoji

Sosyal psikolojide yapılan araştırmalar, insan benliğinin diğer benliklerin varlığında, başkalarıyla karşılaşarak, medyada, sokakta, öğrenim yerlerinde vb. yerlerde; başkalarının gerçek varlığında kendini fark eden bir varlık olduğunu anlamamıza yol açtı. Böylece, din eğitimcileri olarak bizler, insan varoluşunun çeşitli biçimleri hakkında konuştuğumuz ve savunmasız başkaları için endişe duyduğumuz için, eğitimimizde karşılaşma kavramı giderek daha fazla kullanılmaktadır.

Eğitimdeki "Karşılaşma", öz farkındalık oluşturmanıza, korkularınızın üstesinden gelmenize ve sizi sınırlayan yanlış varsayımlardan kurtulmanıza ve hatta bilmediğiniz güvensizliklerin aşılmasına yardımcı olmak; sizi bulduğunuz yerden çekecek ve inançlarınızı, korkularınızı ortaya çıkaracak insanlarla etkileşimi mümkün kılmak gibi önemli işlevlere hizmet eder.

Burada benim önerdiğim sosyal deney yapılmış mevcut form ve fikirlerde karşılaşmayı keşfetmek olacaktır. Tartışmalar gerçekte test edilmiştir. Sadece akademik tartışma seviyesinde değil de iyi uygulama örnekleriyle de yapılmıştır. Dini çoğulculuğun farkındalığını kavramak, içselleştirmek ve onu düşünmeyi amaç eden teolojisi ile ilişkilendirmek sadece akademik bir aktivite değil diğer taraftan da eğitimsel aktivitelerdir.

Karşılaşmada öğrenmenin geleceği aşağıda bugüne din eğitiminin tamamlayıcıları yoluyla bakılarak gerçek dini görüş açısını yansıtmaya ihtiyaç duyar.

- Din eğitiminin amacı ve hedefi: Niçin öğretiyoruz?
- Öğretmenin rolü: Öğretmenden ne bekliyoruz?

- Öğrencinin rolü: Öğrenciden ne bekliyoruz?
- Öğretmen ve öğrenci arasındaki ilişki: öğrenciler ve öğretmenler nasıl iletişim kurar?
- Müfredat İçeriği: Çalışılacak konuların kapsamı ve sırası ne olmalıdır?
- Öğrenme çevreleri ve metotları: En etkili sınıf yönetimi yaklaşımı hangisidir? Öğrenciler hangi ortamlarda en iyi öğrenir? Öğrenmeyi zenginleştirecek metotlar nelerdir?
- Değerlendirme Yöntemleri: Hedef ve amaçların yerine getirildiğini nasıl bilebiliriz?

Genel olarak karşılaşmanın ne olduğu sorusu aslında bu konuda bizim en iyi nasıl eğitim verdiğimiz konusu ile ilişkili olduğunu düşünüyorum. Zorluklar, kesişim noktaları, iş birliği yöntemleri ve bağlantıları nelerdir? Bu soruları sorarak bu alanda din eğitimi yeniden düşünmeye bir yol açabiliriz. Bu hayal oldukça zorlayıcı bir şeydir fakat gerçekleşmesi mümkündür. Kesin olan şey şudur ki, inandığımız şey bizim ne öğrettiğimizi ve nasıl öğreteceğimizi belirleyecektir.

Karşılaşmanın anlamı etrafındaki sorulara cevap olan açıklamaları sizlere aktarayım:

- Karşılaşma öteki hakkında öğrenmeden daha derindir. Bu bütünsel varoluşla ve bizim kim olduğumuz ile ilgilidir. *İnsan olmanın bizim din öğretimimize vereceği katkıya ne kadar dikkat etmeliyiz?*
- Karşılaşma Tanrı'nın bir isteğidir. *Eğer Tanrı dileseydi bizi tek bir topluluk olarak yaratmaz mıydı şeklindeki farkındalığı arttırıyor muyuz?*
- Karşılaşma, olumsuz kalıp yargılarla mücadele etme, dinin herhangi bir şekilde ideolojik istismarından kaçınma ve anlaşmazlıklarda bile diğerlerine karşı saygılı olmayı gerektiren ahlaki bir tutumu sunar. *Öğrenme materyallerimizde öteki dünya görüşlerinin çevirilerinde ne kadar iyiyiz?*
- Karşılaşma kendini ve ötekini anlamaya bir yol açar, öteki din ve dünya görüşlerinin yanı sıra insanların kendi geleneğinin bilgisini ve anlayışını geliştirir. *Çağdaş toplumda inanç ve kimlik arasında karmaşık ilişkinin zorluklarını karşılayabilmek için bizler nasıl tecrübeler oluşturmalıyız?*
- Karşılaşma kişinin kendisini geliştirme; ön yargı ve cehaleti yenme; yorumlama, yansıtma, eleştirel analiz, sorgulama ve iletişim becerilerini geliştirmenin bir yoludur. *Bizimle aynı olmayan ve farklı geçmişe sahip kimselere karşı ön yargı ve varsayımları yansıtmaları noktasında öğrencilerimizi ne kadar beceri sahibi yapabiliriz?*
- Karşılaşma; dönüştürme, dünya problemlerini çözme adına birlikte çalışma ve eğitimdeki küresel meseleleri tartışma ve cevap vermek için bir fırsattır. Çünkü din eğitimi küresel ölçekte evrensel, metotta ise diyalogsal olmalıdır. *Biz yerel problemlerle evrensel problemler arasındaki ilişkinin ne kadar farkındayız?*
- Karşılaşma toplumdaki demokratikleşme sürecine, insan hakları eğitimine ve ulusal ihtiyaçlar ile birlikte evrensel değerlerin etkileşimine katkı sağlamaktadır. *Bizim okul*

kitaplarımızda ve öğretme uygulamalarımızda diğer dinlerin insan onuruna atıfta bulunmamıza ne kadar dikkat ediyoruz?

Reçete formunda değil de sorgulayan ve ilişkili form içerisinde tanrı ve inanan bir kimsenin yansıtıcı hikmeti arasındaki ilişkinin bağlamında din eğitiminin din ve inanç olarak alması gerektiğine inanıyorum.

Din eğitimindeki son araştırmalar öğrencilerin farklılıklar etrafında bir arada barışçıl yaşamak istediklerini ve bunun da mümkün olabileceğine inandıklarını göstermektedir. Böyle barışçıl bir arada yaşama ötekilerin dini ve dünya görüşü ile birlikte paylaşılan ortak değerler ile ilgili bilgiye bağlıdır. Okullarda dini çeşitlilik hakkında öğrenim gören öğrenciler, çeşitlilik ile ilgili bilgi sahibi olmayanlardan diğer kökene sahip öğrenciler ile din ve inançlar hakkında konuşma yapmaya daha gönüllü oldukları görülmüştür. Eğer biz karşılaşmayı ve ne anlama geldiğini keşfetmek zorundaysak bizler karşılaşmanın kendisi içinde var olan zenginlik, doluluk ve karmaşık formuyla birlikte onun ilişkilerini, birlikte çalışmalarını ve kesişim noktalarını anlamayı araştırmalıyız. Gündelik yaşam deneyimi olarak karşılaşmayı düşünmek, dini geleneklerin derinliklerindeki varoluşsal hikmeti ortaya çıkarmak ve Tanrı'ya ve yaratılışa yönelik ortak sorumluluk temelli pedagojiye dönüştürmek eğitimcinin görevidir.

Sonuç

Benim bu çalışmalarım Müslüman tavrı ve yaşam tarzı içerisinde karşılaşmayı anlamaya yöneliktir. Sizlere bu yaklaşımı savunmak ya da bunu bir reçete olarak sunmaya çalışmıyorum. Sadece yaşamım ve çalışmalarım boyunca kavradığım bir anlayışı sunacağım. Bu sunumu hazırlarken sorum şuydu: Bir Müslüman olarak ben farklı karşılaşma formlarıyla kendi inancımı nasıl ilişkilendirebilirim ve onlardan nasıl öğrenebilirim?

İnanıyorum ki kendini açar, dürüst ve saygılı olursan onlara yönelik iyileştirme çalışmalarını ve kendi yetersizliklerini görmeye başlarsın. Rasyonellik neyin rasyonel olduğu ve neyin rasyonel olmadığını çoğunlukla kültürel tanımlamamızla ilişkili olduğu için karşılaşma, inanç ve gündelik hayat arasındaki ilişkiyi daha evrensel anlamaya ve kutunun içindekini açmamıza yardımcı olacaktır.

İnanıyorum ki sadece insan olmanın tam olarak ne anlama geldiğini diğerleri sayesinde anladım. Bu eleştirel bir sentez ya da yeni bir şey değildir. Bu sürecin doğru anlamı ve kendi ve ötekinin daha derinden anlaşılması içindir. Bu sadece bir anlayış yolu değil, dünyada varoluşun bir yoludur. İnsanın daha büyük topluluklar içinde kendi yerini ve topluluğunun yerini anlamasıdır.

İnanıyorum ki karşılaşmadaki öğrenmeler karşılaşmanın teori ve pratiğin anlamlı uyum kazanmamızı sağlamıştır. Bunu eylemlerde yansıtma olarak ifade edebilirim.

İlerledikçe kendimi öğrencilerime bütün bir insanlığın inanç ve kimliği ne olursa olsun Tanrı'nın ellerinde ve hayalinde yaratıldığını derinden anlamalarının daha iyi öğretilebileceği yerde buldum. Bir su ile sulandım. Kurallara uyan, kabul eden ve bunu yapan bir kimseden kendi zihinsel temsilini değiştirmeye yardımcı olmada kendimi daha iyi hissederken buldum. Bu kimse şuanda var olan ve mevcut olan etkileşimin bir parçasıdır, soyut ve idealize edilmiş kişi değildir.

Eğitimciler olarak biz aşağıdaki soruları her zaman zihninizde tutmalıyız. Bizler farklı inançları temsil eden kimselerle karşılaştığımızda kendi inancımızı nasıl temsil ediyor ve nasıl anlıyoruz? Diğer inanç ve dünya görüşlerine saygı ve kabul gösterirken kendi inançlarının bir anlayışını topluma ve öğrencilerine sağlamada yaşanan zorluklara nasıl katkı sağlıyoruz?

Yeni fikirler üretmenin yanı sıra karşılaşma etrafında tartışmalı konular ve problemleri ele almaya katkı sağlayacağını samimiyetle umut ediyorum. Eğitime getirilen karşılaşmalar hayata getirilmiştir.

Karşılaşma, tüm hayat boyunca zor olmaksızın tüm durumlarda mümkün olan temel bir insani ihtiyaçtır. Hallacı Mansur'un dediği gibi: "Cehennem acı çektiğin yer değil senin acı çektiğini kimsenin görmediği yerdir".

Ey yol gösteren Rabbimiz! Başkalarının yüzlerine baktığımızda onların da yaratıcısının Sen olduğunu, hepimizin BİR kaynak olan SEN'den geldiğini ve Senin nihayetsiz sevginin ve merhametinin şuuruna erebilmek için birbirimize ihtiyaç duyduğumuzu hatırlamada bizlere yardım et!

Referanslar

- Beyza Bilgin, 2005. *Kültürlerarası Din Eğitiminin İmkani*. Kültürel Çeşitlilik ve Din, (Cultural Diversity and Religion) ed. R. Yılmaz, 101–19. Ankara: Sinemis.
- W. C. Chittick, 1998. *The Self Disclosure of God: Principles of Ibn al'Arabi's Cosmology*. USA: State University of New York Press.
- M. Z. Muhammad Zafrulla Khan, 1996. *Gardens of the Righteous*, Riyadh as Salihin of Imam Nawawi. London and New York: Routledge Taylor and Francis Group.